

VERBELE UZUALE DIN UNELE TEXTE EPIGRAFICE LATINE

de

Mădălina STRECHIE

Epigrafia latină este un domeniu foarte fertil pentru cercetările de lingvistică generală, fiind pe nedrept neglijat de către lingviști. Studiul nostru analizează câteva dintre cele mai frecvente verbe utilizate în textele epigrafice latine. Pentru aceasta am selectat mai multe tipuri de inscripții: onorifice, votive, funerare.

De cele mai multe ori, verbele sunt abreviate. De asemenea, ele pot fi subînțelese, de cel mai multe ori nefiind consemnate, exprimându-se totuși acțiunea prin construcții cu ablativul sau cu acuzativul, așa cum se va vedea din exemplele selectate de noi.

Potrivit definiției date de Maria Pârlog „Verbul este partea de vorbire care exprimă acțiuni sau stări. El are aceleași categorii gramaticale ca și în limba română: diateza, modul, timpul, persoana și numărul”¹.

În textele epigrafice latine sunt folosite verbe la ambele diateze, la toate conjugările, atât verbe regulate cât și neregulate, personale și impersonale. Cele mai frecvente verbe sunt *facio*, *-ere*, *feci*, *factum*, *vt.=1. a face, a realiza, a crea, a produce, a construi*, *2. a săvârși, a executa, ...etc²*; *sum*, *esse*, *fui* *vi.=1. a fi, a exista, a se întâmpla, a avea loc*, *3. a se afla, a se găsi*, *4. este destul*, *5. a fi într-adevăr, ...etc³*; *pono*, *-ere*, *posui*, *positum*, *vt.= a pune, a așeza, a plasa, a ridica, a înălța, a depune, a alunga, a potoli, fig. a socoti, a considera⁴*; *possum*, *posse*, *potui* *vi.=1. a putea, este posibil*, *2. a avea putere, a avea trecere⁵*; *solvo*, *-ere*, *solvi*,

¹ Cf. Maria Pârlog, *Gramatica limbii latine*, Ediție revăzută și adăugită de Gabriela Creția, București, Editura All, 1996, p. 66.

² Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, Ediție revăzută și completată, București, Editura Științifică, 1993, p. 173-174.

³ *Ibidem*, p. 412.

⁴ *Ibidem*, p. 310.

⁵ *Ibidem*, p. 312.

*solutum vt, a dezlega, a desface, a achita, a împlini*⁶ etc.; *vivo, -ere, vixi, victum, vi. 1. a trăi, a fi în viață, 2. a fi viu, a dura, 3. a locui etc...*⁷.

Vom exemplifica afirmațiile noastre prin prezentarea unor inscripții în care se folosesc aceste verbe.

CIL I² 192,

*APPIUS CLAUDIUS C(AI) F(ILIUS) CAECUS
CENSOR CO(N)SUL BIS DICTATOR INTERREX TER
PR(AETOR) BIS AED(ILIS) CUR(ULIS) II QUESTOR TRIBUNUS
MILITUM III
COMPLURA OPPIDA DE SEMNITIBUS **CEPIT**
SABINORUM ET TUSCORUM EXERCITUM **FUDIT**
PACEM **FIERI** CUM TYRRHO REGE **PROHIBIT**
IN CENSURA VIAM APPIAM **STRAVIT** ET AQUAM IN URBEM
ADDUXIT AEDEM BELLONAE **FECIT**⁸.*

„Appius Claudius Caecus, fiul lui Caius, (care a fost) cenzor, consul de două ori, dictator, interrex de trei ori, pretor de două ori, edil curul de două ori, cvestor, tribun militar de trei ori, a capturat mai multe cetăți de la samniți, a împrăștiat armatele sabinilor și tuscilor (etruscilor), a împiedicat să se facă pace cu regele Tyrrhus, a croit drumul (via Appia) în timpul cenzurii sale și a adus apă în oraș, a făcut templul Bellonei.”-trad. n.

În această inscripție se observă multitudinea verbelor care sunt la modul indicativ perfect activ, în afară de *fieri* care este un verb neregulat și el este folosit ca pasiv al verbului *facio*, având o conjugare dublă⁹ (aici fiind utilizat la modul infinitiv). Astfel, *cepit* de la vb. *capio*, indicativ perfect, persoana a III-a sg., la fel sunt și verbele *fudit* de la vb. *fundo*, *stravit* de la *sterno*, *adduxit* de la *adduco*, *fecit* de la *facio*. *Prohibit* de la *prohibeo* ar trebui să fie la același mod, timp, persoană și diateză ca verbele enumerate mai sus, dar cel care a săpat inscripția nu a scris corect forma de perfect la persoana a III, sg. al lui *prohibeo* care este *prohibuit*. De asemenea, putem subînțelege și verbul *sum, esse, fui* la modul indicativ perfect având drept subiect pe Appius Claudius Caecus. Verbul se subînțelege pentru că este vorba de cariera acestui personaj celebru din istoria Romei, părintele primei mari căi de comunicație-*Via Appia*. Este interesantă prezentarea carierei lui, care se face într-o aparentă ordine descrescătoare, adică de la cea mai mare magistratură a lui *cursus honorum* la cea mai mică.

⁶ *Ibidem*, p. 393.

⁷ *Ibidem*, p. 463.

⁸ Vezi Mădălina Strechie, *Antologie de texte epigrafice latine*, Craiova, Editura Universitaria, 2006, p. 26.

⁹ Cf. Virgil Matei, *Gramatica limbii latine*, București, Editura Corint, 2008, p. 141.

Verbul *fecit* apare de obicei în cele mai multe dintre inscripții abreviat prin *F.* care exprima atât singularul cât și pluralul.

CIL, VI, 960; ILS, 294,

SENATUS POPULUSQUE ROMANUS

IMP(ERATORI) CAESARI DIVI NERVAE F(ILIO) NERVAE

TRAIANO AUG(USTO) GERM(ANICO) DACICO PONTIF(ICI)

MAXIMO TRIB(UNICIA) POT(ESTATE) XVII IMP(ERATORI) VI CO(N)S(ULI) VI P(ATRI) P(ATRIAE)

AD DECLARANDUM QUANTAE ALTITUDINIS

*MONS ET LOCUS TANTIS OPERIBUS SIT EGESTUS*¹⁰.

„Senatul și poporul roman (ridică această inscripție) împăratului Caesar Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus, fiul divului Nerva, pontifex maximus, având cea de-a XVII-a putere tribuniciană, fiind de șase ori imperator și aflându-se la cel de-al șaselea consulat, părinte al patriei, pentru a anunța public la ce înălțimi și prin câte eforturi s-a glolit (s-a săpat) muntele și locul .”- trad.n.

Observăm că verbele sunt folosite în această inscripție onorifică dedicată lui Traian la moduri verbale diferite și diateze diferite. Astfel *ad declarandum* este un gerunziu, acuzativ la diateza activă de la *declaro*, iar *sit egestus* este un conjunctiv perfect la diateza pasivă, persoana a III-a sg. , iar verbul este *egero*, -ere, -gessi, -gestum vt. a goli, a îndepărta, a scoate.

Subiectul acțiunii este instituția Senatului care face cunoscută publicului această ridicare a celebrei columnne a lui Traian, operă dedicată de altfel împăratului roman, considerat *optimus princeps* (cel mai bun împărat).

CIL. II 4224,

P(UBLIO) LICINIO L(UCII) F(ILIO) GAL(ERIA TRIBU) LAEVINO

AED(ILI) Q(INQUENALI)FLAMENI ROMAE AT AUGG(USTORUM DOURUM)

PRAEF(ECTO) COH(ORTIS) NOVAE TIRONUM

PRAEF(ECTO) ORAE MARITIMAE

*IULIA Q(UINTI) F(ILIAE) INGENUA, MATER POSUIT*¹¹.

„Julia Ingenua, fiica lui Quintus, ca mamă a pus lui Publius Licinius Laevinus, fiul lui Lucius din tribul Galeria, (care a fost) edil quinquenal, flamen al Romei și al celor doi auguști, prefect al cohortei a noua de recruți și prefect al țărmlui maritim (prefect naval).”-trad.n.

În această inscripție, cel mai probabil funerară, verbul *pono*, -ere, *posui*, *positum* vt. este folosit aici la modul indicativ, perfect activ, persoana a III-a. sg. Inscipția prezintă cariera ecvestră a lui Publius Licinius Laevinus.

¹⁰ *Apud*, Constantin C. Petolescu, *Epigrafia latină*, București, Editura Ars Docendi, 2001, p. 146.

¹¹ Mădălina Strehie, *op. cit.*, p. 34.

Ca și în cazul lui *facio* și *pono* apare de cele mai multe ori abreviat prin *P.* prin care se exprima ambele numere.

IDRE, II, 333,

D(IS) M(ANIBUS)

C(AIO) VAL(ERIO) C(AI) VAL(ERII) FILIO COLONIA ULP(IA)

ZERMISEGETUSA IULIANO, P(RIMI)P(ILARI)

LEG(IONIS) XI CL(AUDIAE) III P(LAE) F(IDELIS), QUI VIXIT ANN(IS)

LXXXVIII. POMPEIA AQUILINA, CONIUX,

ET VAL(ERIU)S AQUILINUS ET POMP(EIA)

IULIANE ET VALERII IULIANUS

ET VIBIANUS ET POM(EIUS) IULIANUS

FILI(I) ET HEREDES, PATRI

PIENTISSIMO ET MERENTISSIMO

FACIENDUM CURAVERUNT¹².

„Zeilor Mani,

Lui Caius Valerius Iulianus, fiul lui Caius Valerius, din colonia Ulpia Sarmisegetusa, primipil al Legiunii a XI-a de trei ori pia fidelis, care a trăit 88 de ani. S-au îngrijit pentru a fi făcut (acest monument) soția, Pompeia Aquilina și Valerius Aquilinus și Pompeia Iuliana și Valerius Iulianus și Vibianus și Pompeius Iulianus, fii și moștenitori, pentru prea piosul și prea merituosul (lor) tată.”-trad.n.

Așa cum se observă și aici avem mai multe verbe *vixit*, *faciendum* și *curaverunt*. *Vixit* este la modul indicativ, perfect, persoana a III-a sg, diateza activă a lui *vivo*. *Faciendum* este *facio* la modul gerunziu. *Curaverunt* este de la verbul *curo* la modul indicativ perfect, persoana a III-a pl. diateza activă, verbele reprezentând acțiunea rudelor defunctului Caius Valerius Iulianus de a-i ridica monumentul funerar. Este folosit corect numărul plural pentru că este vorba de mai multe persoane care au contribuit la ridicarea acestui monument.

IDR, II, 190,

DEAE NEMESI

PRO SALUTE AUGG(USTORUM)

CURIAL(ES) TERRIT(ORII) ΣUC(IDAVENSIS)

*[TE]MPLUM A SOLO RESTITUERUNT.*¹³

„Zeitei Nemesis pentru sănătatea celor doi auguști, curialii teritoriului *sucidavensilor* au reconstruit numai ei (ei înșiși) templul.”-trad.n. Verbul

¹² *Apud* Constantin C. Petolescu, *Inscriptions de la Dacie Romaine, Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie Ier-IIIe siècle*), tome II: zones du CIL III et du CIL VIII (IDRE, II) Recueil, commentaires et index par Constantin C. Petolescu, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 342.

¹³ *Apud* Constantin C. Petolescu, *Epigrafiă latină*, București, Editura Ars Docendi, 2001, p. 219.

care denotă acțiunea este *restituo*, folosit aici la modul indicativ, perfect, persoana a III-a pl. diateza activă. Acest verb este utilizat mai ales când se amintesc acțiunile de reconstrucție sau de renovare a unor monumente, temple, drumuri etc.

Foarte frecvente sunt și verbele *do* și *solvo*.

CIL II, 4302,

IOVI OPTIMO MAXIMO DOLICHENO

UBI FERRUM NASCITUR

C(AIUS) SEMPORNIUS RECTUS

CENTURIO FRUMENTARIUS

D(ONO) D(EDIT).¹⁴

„Pentru Iuppiter Dolichenus, cel mai bun și cel mai mare care s-a născut acolo unde se găsește fier, centurionul din trupele de frumentari, Caius Sempronius Rectus a dăruit ofranda.”-trad.n. *do* este aici la modul indicativ perfect, persoana a III-a sg diateza activă. De cele mai multe ori el se află în cadrul unor construcții cu ablativul fiind utilizat la modul participiu perfect cum ar fi în formula: *L.D.D.D-LOCO DATO DECRETUM DECURIONUM*, care se traduce prin : *locul fiind dat prin decret al decurionilor. Dato* are aici valoare de ablativ absolut. Alături de *do* este și *nascitur* de la *nascor, nasci, natus sum* vi. la diateza pasivă.

În inscripțiile votive se întâlnește foarte des verbul *solvo*, la indicativ perfect activ de cele mai multe ori.

IDR, III/2, 154

AES(CULAPIO) ET HYG(IAE)

PRO SALUTE

AELIAE FLORAE

ET METT(IONUM) PROTENI CAS

SIANI FLORAE FILIAE

C(AIUS) METIUS CASSIAN(US) II VIR

COL(ONIAE) V(OTUM) S(OLVIT) L(IBENS) M(ERITO)¹⁵

„Lui Aesculap și Hygiei pentru sănătatea Aeliei Flora și a copiilor familiei lui Metius: Protenus, Cassianus și fiicei Flora, le-a adus ofranda meritată care să placă (celor doi zei), Caius Metius Cassianus, duum vir al coloniei.”-trad.n. pe lângă verbul *solvit* se află mai întotdeauna participiul prezent al verbului impersonal *libet=place, face plăcere*. Așa cum se observă și în inscripția redată verbul *solvo* este de cele mai multe ori abreviat prin *S*.

Studiul nostru a încercat selectarea celor mai frecvente verbe utilizate în textele epigrafice latine. În urma studierii mai multor inscripții putem face și o statistică a uzului acestor verbe: astfel în inscripțiile

¹⁴ Mădălina Strehie, *op. cit.*, p. 17.

¹⁵ Vezi Constantin C. Petolescu, *op. cit.*, p. 233.

onorifice se folosesc de obicei verbele *facio, sum, pono*, în cele care menționează unele lucrări publice se întâlnesc *restituo, pono, duco, facio, do*, în inscripțiile funerare cele mai uzuale sunt *vivo, curo, sum, pono*, iar în cele votive cele mai utilizate sunt *solvo, do și libet*.

ABREVIERI

CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*

IDRE – *Inscriptions externes concernant l’histoire de la Dacie*

IDR – *Inscripțiile Daciei Romane*

ILS – *Inscriptiones Latinae Selectae*

BIBLIOGRAFIE

Cagnat, Renée *Cours d’Épigraphie latine*, Supplément à la troisième édition, Paris, Ancienne Librairie Thorin et Fils, Albert Fontemoing Éditeur, Libraire des Écoles Française d’Athènes et de Rome du Collège de France et de l’École Normale Supérieure, 1904.

Guțu, Gheorghe, *Dicționar latin-român*, Ediție revăzută și completată, București, Editura Științifică, 1993.

*** *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I, 1975, vol. II, 1977, vol. III, 1977-1988, București, Editura Academiei, 1975-1988.

Matei, Virgil *Gramatica limbii latine*, București, Editura Corint, 2008.

Pârlog, Maria, *Gramatica limbii latine*, Ediție revăzută și adăugită de Gabriela Creția, București, Editura All, 1996.

Petolescu, Constantin C., *Epigrafiă latină*, București, Editura Ars Docendi, 2001.

Idem, *Inscriptions de la Dacie Romaine, Inscriptions externes concernant l’histoire de la Dacie (Ier-IIIe) siècle*, tome II: zones du CIL III et du CIL VIII (IDRE, II) Recueil, commentaires et index par Constantin C. Petolescu, București, Editura Enciclopedică, 2000.

Russu, I. I., *Inscripțiile Daciei Romane*, București, Editura Academiei, 1965.

Strechie, Mădălina, *Antologie de texte epigrafice latine*, Craiova, Editura Universitaria, 2006.

LES VERBES USUELS DANS QUELQUES TEXTES ÉPIGRAPHIQUES LATINS

(Résumé)

L’épigraphie latine est une source riche pour l’étude linguistique. Les verbes qui se trouvent dans les textes épigraphiques latins sont abrégés plusieurs fois et ils expriment les années du personnage (surtout dans les inscriptions funéraires) l’action ou le processus de faire l’inscription.

Les plus utilisés verbes dans les inscriptions funéraires sont *vivo, facio, sum, pono ou curo*; dans les inscriptions votives on trouve les verbes *do, restituo, solvo, libens* etc. Les temps verbaux sont variés, on rencontre les temps du présent, de la passée aussi les verbes impersonnels sont usuels.